

Jakub SZCZEPAŃSKI

NOWE DROGI FILOZOFII POLITYKI
Konferencja naukowa
„Filozofia polityczna po roku 1989 – w Polsce i na świecie”
Uniwersytet Jagielloński, Kraków, 23-25 IX 2010

W dniach 23-25 września 2010 roku odbyła się w Krakowie, w gmachu najstarszego budynku Uniwersytetu Jagiellońskiego - Collegium Maius, konferencja zatytułowana „Filozofia polityczna po roku 1989 – w Polsce i na świecie”. Organizatorami konferencji były trzy środowiska filozoficzne: Zakład Historii Filozofii Instytutu Filozofii Uniwersytetu Jagiellońskiego, Zakład Filozofii Polityki Instytutu Filozofii Uniwersytetu Warszawskiego oraz Wydział Humanistyczny Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu. To szerokie grono organizatorów, już samo w sobie reprezentatywne jako głos polskiego środowiska filozofów polityki, zaprosiło do dyskusji nad sensem przemian, które miały miejsce w Polsce i na świecie po roku 1989, filozofów reprezentujących wszystkie niemal środowiska, w których filozofia polityczna w Polsce jest uprawiana. Formuła konferencji od początku była pomyślana jako szerokie pole wymiany poglądów dotyczących zarówno stanu współczesnej filozofii polityki – polskiej i zagranicznej – jak i filozoficznej refleksji na temat znaczenia wydarzeń, które nastąpiły po, jak się to dzisiaj określa, „bezkrwawej rewolucji roku '89”. Organizatorom chodziło o dyskusje na temat sensu przemian, zarówno w sensie faktycznym, rozumianych jako określone fakty historyczne wyma-

gające komentarza, jak i o refleksję na temat teorii, czyli dotyczącą samej filozofii polityki.

Konferencję otwarli w imieniu organizatorów prorektor UJ prof. Szczepan Biliński i dziekan Wydziału Filozoficznego tej uczelni prof. Maria Flis. Jako pierwszy głos zabrał gość honorowy – ks. prof. Władysław Zuziak, rektor Uniwersytetu Papieskiego Jana Pawła II w Krakowie, przedstawiając referat zatytułowany: „Etyka a myślenie o polityce”. W swoim bardzo interesującym wystąpieniu prelegent zwrócił uwagę na niespełnione nadzieje, jakie wiązano z etyką Solidarności – nadzieje na przełamanie pewnej nieprzystawalności, na jaką od czasów Machiavellego skazane są polityka i etyka. Jednocześnie zauważył, że szansą dla filozofii politycznej w ogóle jest zwrócenie się w stronę człowieczeństwa jako podstawy i właściwego celu relacji politycznych.

Pierwszą sesję plenarną dopełniły referaty prof. Ryszarda Legutki i prof. Bogdana Szlachty reprezentujących UJ. W wystąpieniu „Między komunizmem a liberalizmem” profesor Legutko mówił o analogiach między instytucjami a zachowaniami biurokracjami charakteryzującymi zarówno polski ustrój komunistyczny, jak i obecną formę polskiego liberalizmu. Prof. Bogdan Szlachta z kolei w referacie: „O (niektórych) kło-

potach politologów z filozofią polityczną” odniósł się, między innymi, do realnego problemu, jaki stanowi ze względów programowych odcięcie politologii od filozofii, czego przejawem jest usunięcie z programu studiów politologicznych kursu filozofii nawet w podstawowym wymiarze. Zdaniem profesora Szlachty jest to przejaw pewnej ogólniejszej tendencji odrzucania fundamentów myślenia o państwie i polityce.

Sesję drugą otworzył prof. Zbigniew Rau z Uniwersytetu Łódzkiego, który przedstawił referat zatytułowany: „Pięć tez twardego liberała, czyli jak z własnej zgody wyprowadzić posłuszeństwo państwu i prawu”. Referat poświęcony był koncepcji umowy społecznej i wynikających z niej koncepcji zobowiązania politycznego. Po nim wystąpiła prof. Justyna Miklaszewska z UJ z referatem „Idea sprawiedliwości – utopia i polityczna praktyka”. Wystąpienie poświęcone było utopijności idei sprawiedliwości jako pewnego ideału w zasadzie niemożliwego w pełni do zrealizowania. Sposób dojścia do tego ideału może mieć jednak inny punkt wyjścia. Może nim być bowiem konkretne, realizowane tu i teraz działania polityczne (działaniami takimi były na przykład tak zwane porozumienia sierpniowe). Uwaga ta stanowiła punkt wyjścia rozważań dotyczących współczesnej dyskusji na temat idei sprawiedliwości: od teorii Johna Rawlsa – aż po koncepcję Amartyi Sena. Jako trzeci przedstawiła referat zatytułowany „Polityczna funkcja mitu” prof. Barbara Markiewicz reprezentująca UW. W swoim wystąpieniu mówiła o zastanawiającym fakcie odrzucenia fenomenu początku „Solidarności” jako potencjalnie bardzo nośnego i znaczącego symbolu oraz przyjęcia w jego miejsce rozmów prowadzonych w ramach tak zwanego Okrągłego Stołu jako mitu założycielskiego Trzeciej Rzeczypospolitej.

W sesji trzeciej jako pierwszy głos zabrał ks. prof. Alfred Wierzbicki z Katolic-

kiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II. W swoim wystąpieniu zatytułowanym: „Ewolucja etyki solidarności po upadku komunizmu” pytał o możliwość syntezy dwóch teorii „Solidarności”, które powstały w reakcji na ten ruch społeczny i były rozwijane po roku 1989. Prelegent analizował pod tym kątem refleksje nad ethosem solidarności, które niezależnie od siebie prowadzili ks. prof. Józef Tischner i ks. prof. Tadeusz Styczeń. W ramach kolejnego wystąpienia prof. Zbigniew Stawrowski z Instytutu Studiów Politycznych Polskiej Akademii Nauk przedstawił referat „Najważniejsze problemy filozofii polityki po 1989 roku”. Profesor Stawrowski mówił między innymi o wciąż istniejącym zagrożeniu totalitarnym, zwracając przy tym uwagę, że współczesny totalitaryzm różni się znacząco od tego, który znamy z historii. Totalitaryzm współczesny, działający w warunkach odrzucenia tak zwanego totalitaryzmu pierwszego, nie może bowiem ujawniać się w sposób otwarty i nie występuje w sposób jawny. Na zakończenie sesji głos zabrała dr Dorota Pietrzyk-Reeves z UJ, która poświęciła swoje wystąpienie „Powrót idei republikańskich w polskiej i zachodniej filozofii politycznej” odradzającej się, zarówno w Polsce, jak i na zachodzie Europy, idei republikanizmu.

Pierwszy dzień obrad zakończył specjalny wykład prof. Nigela Dowera z Uniwersytetu w Aberdeen. Gość ze Szkocji przedstawił wykład zatytułowany: „The Political Consequences of Cosmopolitanism” [„Polityczne konsekwencje kosmopolityzmu”]. Profesor Dower mówił między innymi, że kosmopolityzm jest ideą, którą od stoików przejęła myśl oświeceniowa (głównie Kant). Wedle tej idei wszyscy ludzie należą do jednej globalnej społeczności i mają wobec siebie zobowiązania jako wspólnota ogólnoludzka. Przyjęcie perspektywy kosmopolityzmu ma trzy zasadnicze konsekwencje. Po pierwsze, są to konsekwencje formalne, związane z po-

trebą stworzenia struktur politycznych na poziomie ogólnosiwiatowym, które zmierzłyby do realizacji pojęcia kosmopolis w sensie globalnego państwa, ale z naciskiem na polis w greckim źródłowym sensie. Po drugie, są to konsekwencje empiryczne, a w istocie etyczne, łączące się z potrzebą realizacji zobowiązań wynikających z prawa międzynarodowego i związanych z różnorakimi uprawnieniami, które przysługują ludziom jako członkom jednej wspólnoty. Po trzecie, pojawia się też potrzeba wzięcia pod uwagę politycznych konsekwencji faktu, iż coraz więcej osób przyjmuje kosmopolityczny punkt widzenia. W efekcie tego bowiem pojawia się grupa obywateli, którzy myślą i działają w perspektywie kosmopolitycznej, charakteryzującej się sposobem myślenia obejmującym problemy globalne na takiej samej zasadzie, na jakiej obywatel polis odnosił się w swoich czynach i opiniach do problemów lokalnych. Proces ten prowadzi również do zmian w strukturze relacji międzynarodowych, które zarówno instytucjonalnie, jak i merytorycznie muszą na te nowe zapotrzebowania obywateli odpowiedzieć. W dyskusji, która miała miejsce po wykładzie profesora Dowera pojawiły się jednak głosy sceptyczne wobec takiej perspektywy. Sceptycyzm dotyczył głównie możliwości skutecznego tworzenia struktur międzynarodowych, które – analogicznie do państwowych – mogłyby odpowiadać na potrzeby „kosmoobywateli”.

W drugim dniu obrad jako pierwszy podczas sesji plenarnej wystąpił prof. Miłowit Kuniński z UJ, który przedstawił referat „Koncepcja państwa Anthony’ego de Jasaya”. Zaprezentował w nim poglądy wspomnianego w tytule wystąpienia, a niemal zupełnie nieznanego w Polsce, pochodzącego z Węgier ekonomisty i filozofa. Następnie prof. Maciej Chmieliński z UŁ zaprezentował wystąpienie „Prawo we współczesnej teorii publicznego wyboru”, poświęcone zagadnieniu różnych modeli

prawa funkcjonujących we współczesnej teorii publicznego wyboru, a dokładniej, w ramach ekonomii konstytucyjnej. Jako ostatni głos zabrał prof. Jacek Bartyzel z UMK, który przedstawił referat „Tradycjonalizm po nowoczesności. Filozofia polityczna tradycjonalizmu hiszpańskiego wobec wyzwań współczesności”. Wypublikował w nim główne założenia tak zwanego karlizmu, czyli hiszpańskiego tradycjonalizmu, i omówił poglądy jego współczesnych przedstawicieli: Miguela Ayusa Torresa, Dalmacia Negra Pavona czy Juana Fernanda Segovii.

Resztę dnia wypełniły obrady w dwóch sekcjach. W dwudziestu referatach poruszono właściwie wszystkie wskazywane przez organizatorów kierunki rozważań. Mówiono więc o problemach wynikających z refleksji nad konkretnymi zagadnieniami życia zbiorowego (referaty: „Problem moralności życia publicznego wobec postępującego procesu upublicznienia sfery prywatnej w społeczeństwie informacyjnym” dr. Krzysztofa Przybyszewskiego z Uniwersytetu Adama Mickiewicza w Poznaniu, „Zawód reporter, czyli o tym, jak filozofia podbiła nowe rynki. Portret Polaków po ’89 w polskim reportażu” mgr Sonii Kamińskiej z UJ, „Liberalizm w Polsce po 1989 roku wobec problemu braku klasy średniej” mgr. Piotra Biegasiewicza z UAM). Jako osobne zagadnienie pojawił się temat edukacji filozoficznej – podjął go w referacie „Polityczne znaczenie edukacji filozoficznej w Polsce w XXI wieku” mgr Piotr Wojciechowski z UW. Mówiono o republikanizmie (w referatach: „Kilka uwag o neokonserwatyźmie amerykańskim” prof. Jana Kłosa z KUL, „Republikanizm – dyskusja światowa i recepcja krajowa. Próba rekapitulacji” dr. Rafała Wierchośławskiego z KUL, „Polski republikanizm po 1989 roku: między nostalgią a liberalizmem” mgr. Pawła Marczewskiego z UW), o poprawności politycznej (w referacie: „Poprawność polityczna we współczesnej

filozofii polityki” dr Edyty Barańskiej z UMCS w Lublinie), a także o realizmie politycznym (w referatach: „O niektórych osobliwościach realizmu politycznego” mgr Lidii Godek z UAM i „Nowy realizm polityczny” mgr. Michała Podniesińskiego z UJ). Ciekawy element dyskusji stanowiło wystąpienie dr. Piotra Bartuli z UJ – wcielając się w postać Augusta Cieszkowskiego, prelegent przemówił do Parlamentu Europejskiego i przedstawił projekty mające stanowić polski wkład w budowę – jak to zostało określone – Imperium Europejskiego. Na dowód, że filozofom polityki filozofia nie jest obojętna, mówiono też o niej samej (w referatach: „Instytucja szkoły we współczesnej filozofii polityki” dr. Waldemara Buliry z UMCS i „Powrót filozofii polityki” dr Agnieszki Nogal z ISP PAN). Przedstawiono wreszcie szereg wystąpień pokazujących różne nurty współczesnej filozofii polityki (w referatach: „Granice współczesnej demokracji. Krytyka Ursa Martiego i Jacques’a Ranciere’a” dr Joanny Mysony-Byrskiej z Uniwersytetu Papieskiego Jana Pawła II w Krakowie, „Czy polska demokracja stale zmierza ku temu co lepsze?” autora niniejszego tekstu, „Próba naturalizacji pojęcia wolności we współczesnej filozofii politycznej” dr. Marka Przychodzenia z UJ oraz „Feministyczna krytyka liberalizmu” mgr Zaney Oczkowskiej z UJ). Pojawiły się też wystąpienia poświęcone filozoficznej refleksji nad problemami współczesnego świata („O możliwości filozoficznego uzasadnienia praw człowieka” mgr Magdaleny Gawin z UW, „Współczesna filozofia polityczna o problemie zabijania na wojnie” mgr. Tomasza Żuradzkiego z UJ oraz „Czym jest globalne społeczeństwo obywatelskie?” mgr Julii Wrede z UW).

Ostatni dzień obrad zamknęła sesja, którą rozpoczął prof. Stanisław Gałkowski z Krakowskiej Akademii im. Andrzeja Frycza Modrzewskiego referatem „Fundamentalizm – fałszywy paradygmat”. Prelegent

w bardzo interesujący sposób przedstawił szereg nieścisłości i dogmatów narosłych wokół pojęcia fundamentalizmu (na przykład utożsamianie go z fanatyzmem). Następnie wystąpiła prof. Magdalena Zardecka-Nowak z Uniwersytetu Rzeszowskiego, która w swoim wystąpieniu zatytułowanym: „Rozum publiczny i zbiorowa niepamięć”, czyniąc liczne odniesienia filozoficzne (do Platona, Arystotelesa, Spinozy, Pascala, Kanta, Arendt czy Rawlsa), pokazała, że geneza idei rozumu publicznego wyrasta z przekonania o konieczności odrzucenia przemocy jako narzędzia ustanawiającego ład polityczny. Kolejna prelegentka, dr Katarzyna Haremska z Uniwersytetu Pedagogicznego im. Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie, w referacie zatytułowanym „Niedokończona historia” w oparciu o Fukuyamy koncepcję końca historii pytała o współczesne spory wokół natury ludzkiej, a także o konsekwencje porażki ideologii liberalnej dla jej wizji. Jako ostatni wystąpił dr Artur Szuta z Uniwersytetu Gdańskiego, który przedstawił referat „Możliwości i ograniczenia rozumu publicznego”. Wystąpienie to poświęcone było problemom związanym z zastosowaniem teorii sprawiedliwości Johna Rawlsa, w wyniku których pojawia się konieczność przyjęcia rozumu publicznego jako podstawy decyzji i debat publicznych.

Przedstawione na konferencji referaty można było podzielić na dwie podstawowe grupy. Pierwsza obejmowała wystąpienia przedstawiające mało znane kierunki najnowszej filozofii polityki, stanowiące przedmiot zainteresowań wąskiego grona badaczy. Druga zawierała próby diagnozy sytuacji, jaka wytworzyła się w zarówno w życiu społecznym, jak i w refleksji filozoficznej dotyczącej najnowszych wydarzeń historycznych. Na podstawie zaprezentowanych wystąpień, zwłaszcza diagnozujących minione dwudziestolecie, można stwierdzić, że czołowi polscy filozofowie

polityki nie wyrażają optymistycznej oceny sytuacji najnowszej. Dominował ton krytyki wobec niewykorzystania szansy, jaką stanowił ruch społeczny Solidarność. Nie najlepiej oceniany był też stan struktur państwowych Trzeciej Rzeczypospolitej. Tu również dominowało przekonanie, że budując odrodzone państwo polskie, zapomnieliśmy o naszych wyjątkowych doświadczeniach historycznych i zamiast próbować stworzyć w pełni suwerenną Rzeczpospolitą, skopiowaliśmy ślepo wzorce zachodniej demokracji liberalnej. Osobnym ciekawym wątkiem była sprawa edukacji filozoficznej. Można by oczekiwać,

że odrodzona państwowość polska szczególnie łaskawym okiem spojrzy na podstawy intelektualne, jakie daje wykształcenie filozoficzne. Tak się nie stało. Kwestia obecności filozofii zarówno w nauczaniu szkolnym, jak i uniwersyteckim stanowi do dziś nierozwiązany problem.

Konferencję z pewnością należy zaliczyć do udanych zarówno pod względem merytorycznym, jak i z tego powodu, że dostarczyła ona możliwości wymiany poglądów i spotkania szerokiemu gronu filozofów polityki. Organizatorzy planują publikację konferencyjnych wystąpień w formie książkowej.